

निषिद्धकालाः श्राद्धस्य। विवाहे विनते मासांस्त्वजेद्विदशैव हि ॥ सपिंडः पिंडनिर्वापं मौंजीबंधेषु वै हि ॥
भानौ भौमो न्नयोदर्या नंदाभ्युपगमघासकच ॥ पिंडदानं महास्नानं न कुर्यात्तिलतर्पणं ॥ न नंदासभगोर्वा रे रो
हिण्यां च त्रिजन्मक ॥ रेवत्यां च मघायां च कुर्यादापरपक्षिकं ॥ समाहं विनेति शेषः विहिताश्च तथैव च ॥ म
हालये गवाश्राद्धे मातापित्रोः क्षये ह नि ॥ यस्य कस्यापि मर्त्यस्य सपिंडीकरणे तथा ॥ कृतोद्गारेऽपि कुर्वीत पि
ण्डनिर्वापणं सदा ॥ क्षये ह नीतिग्रहणं मासिकानां मपि ध्रुवं ॥ श्राद्धं महालयं चैव तदाद्याः पंचमापरपक्ष
कुर्यात् ॥ कन्यागते सूर्याधिकं फलं ॥ तथा च सूर्यसिद्धांते ॥ षड्विंशोऽथ नक्षत्रो भागे २६ द्वाविंशो निमिषस्य च
२२ मिथुने षादश प्रोक्ताः १८ कन्यायास्तत्र तर्दश १४ कन्यागते सवितरिया न्यहानि त्रयोऽश ॥ ऋतुनि
स्तानि तु त्यानि पितृणां दत्तमक्षयं ॥ षडशीतिमुखं ते यं द्विस्वभावे चुरात्रिषु ॥ तुलादिगणयेत्स्थीमानवशि

वि. ३.

१०२

मशिवानिषोडश ॥ अथात्रपितृकर्म ॥ पितामातासमाताच सभार्यामातृतातका ॥ आत्मपत्नी सत आ
तृपितृव्यामातृलास्तथा ॥ सपुत्र भार्या दुहिता सपतिः समुता तथा ॥ स्वसापितृघसा मातृघसा सपतिपु
त्रकाः ॥ श्यालुश्च अत्तरश्चैव श्वशुरो गुरु रिकथिनः ॥ महालयेतर्पणे च गमातीर्थक्रमः स्मृताः ॥ तत्र संक
ल्पः ॥ प्राणानाद्यस्य संकल्प्य प्राचीनावीनीपितृपितामह प्रपितामहानां गोत्राणां शर्मणां मातृपितामही
प्रपितामहीनां एवं मातामहानां मातामह्यादीनां तथा उत्तमक्रमेण पत्न्यादीनां सर्वेषां कारुण्यानां पुरुषो
माद्रवः संज्ञकानां विश्वेषां देवानां आदुरसकश्चिन्तोश्च अं नद्रुमेण वर्गचतुष्टयस्य पार्वणविधिना ना
मेन इतरेषामेकोद्विष्टविधानेन पितुः कन्यागते सवितरि आषाढ्याः पंचमापरपक्षप्रसुक्तमहालयाख्य
आहुमद्यकरिष्ये ॥ अत्र उक्तममध्यमकनिष्ठप्रकारेण पक्षचतुष्टये ॥ कस्तप्रतिपदमारभ्य शुक्लप्रतिप

१०२

सर्वमेतं षोडशश्राद्धानि ॥ प्रतिपदिनुपित पूर्वकमेव मातामहप्रधानश्राद्धं कुर्यात् ॥ पंचमीमारभ्य द्वितीयः
पक्षः ॥ अष्टम्यादिअर्धपक्षः उत्सृज्यते ॥ एकादश्यादिचतुर्थः पक्षः ॥ अशक्तपक्षे एकस्मिंदिने ॥ कारुण्य
श्राद्धं कुर्यात् ॥ क्षणपाद्यासनार्घ्यर्चनादिकं पूर्ववत् कुर्यात् ॥ अग्नौ करणान्नं पित्रादिद्वादशैवत्येव दद्या
त् ॥ अन्यत्रैकोद्दिष्टत्वात् न दद्यात् ॥ अथ परिवेषणं नंतरं दृष्टव्यं तेषां मित्रसन्त्यागं कृत्वा पोशनादिकं
दत्त्वा श्राद्धमिच्छति ॥ भोजनान्ते विकिरंदत्वा चान्ते घनाचान्ते पुराणि उदानं कुर्यात् ॥ अग्नौ करणमिश्रान्नं
न द्वादशपिंडान् ॥ पित्रादीनां दद्यात् ॥ केवलान्नेन न रतरेषामेकोद्दिष्टत्वात् ॥ उक्तक्रमेण सर्वेषां दधकपृथ
ग्दत्त्वा कारुण्यश्राद्धानि कृत्वा गमाकृत्योक्तपिंडानपि दद्यात् ॥ तथोद्ये ॥ आज्ञस्य गोये पितृवंशजाता मा
तुस्तथा वंशभवामदीयाः ॥ वंशद्वये स्मिन्मम दासभृता भृत्यास्तथैवाश्वतसेवकाश्च ॥ मित्राणि सख्यः पशु

वि. ३.
१०२

पशवश्चरुः साहृष्टाः सृष्टाश्चकृतोपकाराः ॥ जन्मांतरं ये मम संगताश्च तेभ्यः स्वधापिंडमहं ददामि ॥ पितृव-
ंशे मृता ये च मातृवंशे तेभ्यो वचः ॥ गुरुश्च श्वरवंधूनां ये चान्ये वा धवाः स्मृताः ॥ ये मे कुले लुप्तपिंडाः पुत्रद्वार-
विवर्जिताः ॥ क्रियालोपगताश्चैव जौत्संधाः पंगवस्मृताः ॥ विरूपा आमगर्भाश्च ज्ञाताः कृत्स्नाः कुले मम ॥
तेषां पिंडो मया दत्तोऽयं क्षय्यमुपतिष्ठतु ॥ उच्छिन्नकुलवंशानां येषां दाता कुले न हि ॥ धर्मपिंडो मया दत्तोऽयं
क्षय्यमुपतिष्ठतु ॥ अस्मत्कुले मृता ये च गतिर्येषां न विद्यते ॥ तेषां सुदूरणार्थाय इमं पिंडं ददाम्यहं ॥ माता मे
हकुलोऽयं गतिः ॥ बंधुवर्गं मृता ये च ॥ अजातदंता ये केचिद्ये च गर्भे प्रपीडिताः ॥ इति मारुत्य ॥ अयं यो म-
म पिंडो मया दत्तः स्वमासुः स्वैरिषत् ॥ अरिष्टस्वस्ति गच्छतु ॥ विघ्नमृतनायकः ॥ इति माची गच्छेदेवं कृ-
त्तरथलाभो भवतीति पौष्टिकं ॥ ॥ अथ यदि तस्मात् प्राप्नुयादम्बं तर्हितमामृतम् ॥ अश्वोऽसिहं योऽसि

१०३

तेषामुद्धरणार्थाय भूमिपिंडं दशम्यहं ॥ अग्निरग्धाश्वये केचिन्नाग्निरग्धास्तथापरे ॥ विद्युच्चोरहताये
ये च तेभ्यः पिंडं दशम्यहं ॥ शवराहमृताये च सिंहव्याघ्रहताश्वये ॥ दंष्ट्रिभिः शृंगिभिर्वापितेभ्यः पिंडं ॥ उद्ध
धनमृताये च विषशस्त्रहताश्वये ॥ आत्मनो घातिनो ये च तेभ्यः पिंडं ॥ अरण्ये वर्त्मनि वने क्षुधया तृष
णाहताः ॥ भूतप्रेतपिशाचाश्च तेभ्यः पिंडं ॥ पशुयोगिगता ये च पक्षिकीटसरीसृपाः ॥ अथ वारुक्षयोनि
स्था तेभ्यः ॥ जात्यंतरसहस्रेषु भ्रमंतस्ते न कर्मणा ॥ मानुष्यं दुर्लभं येषां ते ॥ दिव्यं तरिक्षभूमिष्ठाः पितरो
र्वाधवादयः ॥ मृता असंस्कृता ये च ते ॥ शेरवेद्याधवा मिश्रे कालसूत्रे च ये धृताः ॥ तेषामुद्धरणार्थाय
भूमिपिंडं दशम्यहं ॥ असीपत्रवने घोरे कुंभीपाके च ये गताः ॥ तेषामुद्धरणार्थाय भूमिपिंडं ॥ अनेकयात
ना संस्थाः प्रेतलोके च ये गताः ॥ तेषामुद्धरणार्थाय भूमिपिंडं ॥ अनेकयातना संस्था ये नीता यमशासने

वि. ३.
१०४

तेषां नरकेषु समस्तेषु पातनास्तु च ये स्थिताः ॥ तेषां ॥ ये केचिन्मृत्योरूपेण वर्तन्ते पितरो यम ॥ ते सर्वे तृप्ति
मा यो तु पिंडेना नेन सर्वदा ॥ ये बांधवा बांधवा यो न्यजन्मनि बांधवाः ॥ तेषां पिंडो मयार नो ह्यस्य पति
ष्ठतां ॥ शमीपत्रप्रमाणेन पिंडं दद्याद्भूमिशिरे ॥ उदरे स्तप्त गोत्राणि कुलमेकोत्तरं शतं ॥ ततः ये च तोत्रये
चास्मास्वाशः संते याश्च वोत्र याश्चास्मास्वाशः संते ते च बहून्तां ताश्च बहून्तां तप्यंतु भवं तस्तप्यंतु भवत्स
पस्तप्यंतु तप्यंतु तप्यंतु ॥ पुत्रा योत्रानि वर्धयन्ती आपो मधुमती रिमाः ॥ स्वर्धां पितृभ्यो अमृतं दुहाना आपो
देवी रुभयाः स्तर्पयन्तु ॥ ३॥ इति तिलोदकं दद्यात् ॥ ततः यन्मे माने त्याहि ॥ सर्वं पूर्ववत्कुर्यात् ॥ आचोते
हस्तोदकं दत्वा गोत्रशेषं गृहीत्वा दक्षिणादिकं दत्वा शेषं समापयेत् ॥ तर्पणं च कुर्यात् ॥ इत्यपरपक्षे
महालयश्राद्धप्रयोगः ॥ ॥ एवमेव वर्षानंतरं यदा कदाचिद्भूयां गत्वा स्नात्वा संकल्प्य श्राद्धं कृत्वा कु

१०४

गानास्तीर्यपिंशदधात् ॥ तत्राहवाहनं । यथा ॥ कव्यवाहनः सोमोयमश्वेवार्पमानथा ॥ अग्निघाता
वर्हिषदः सोमपाः पितृदेवताः ॥ आवाहयिष्येता सर्वान् र्भृष्टेति लोदकैः ॥ अस्मत्कुले मृताये च गतिर्येषां
न विद्यते ॥ आवाहयिष्ये ॥ एवं पाताम ह कुले ये च गतिः ॥ एवं बंधुवर्गे मृताये च गतिः पूर्ववत् ॥ आब्रह्म
स्तंबपर्यंतं देवर्षिपितृमानव ॥ त्वय्यंतु पितरः सर्वमातृमातामहादयः ॥ अतीतकुलकोटीनां सप्तद्वी
पनिवासिनां ॥ आब्रह्मभुवनाहोकारिदमस्तु तिलोदकं ॥ इति तत्र तिलोदकं रत्वा पिंशदधात् ॥ आरो
कव्यवाडित्यादिपितृभ्यो रत्वा ॥ महालयक्रमेण स्वपित्रादिभ्यो रत्वा ॥ अस्मत्कुले मृताये चेत्यादिभ्यो
कैः पिंशदधात् ॥ पूर्वीक्तवत् ॥ ततः पितृवंशे ॥ आब्रह्मणो ये पितृवंशजाता मा ॥ उच्छिन्नः कुलवंशानां ये
ततः ये च बोधेति ॥ तिलोदकं रत्वा ॥ एवं सर्वत्र ॥ प्रेतशिलायां फलवृत्तीर्थे ॥ ईशानविष्णुकमलासनः

वि७
१०५

कार्तिकेयो व न्नित्रयार्क रजनी शगणेश्वराणां ॥ क्रौंचामरेन्द्रकलशोद्भवकश्यपा नोपादानमा निसतसेपि
नृमुक्तिहेतुः ॥ इत्यादि ॥ ततः सवेना चम्य प्रार्थयेत् ॥ साक्षिणः संतु मे देवाः ब्रह्मे ज्ञानादयः सुराः ॥
मया गयां समासाधयितृणां निष्कृति कृता ॥ आगत्या हंगयां देवपितृ कार्यं गदाधर ॥ त्वमेव साक्षी भग
वान् नृणो ह मृणत्रयात् ॥ देवताभ्यः पितृभ्यश्चेति पठेत् ॥ प्रमादं कुर्वतां ॥ इति प्रसंगाद्भयाश्चा
द्विविधिः ॥ अथ संक्रांतिपुण्यकाले श्राद्धं कर्तव्यमित्युक्तं ॥ तत्स्वरूपमाह ॥ त्वस्योनरः सखासीनो य
वत्स्ये रति लोचने ॥ तस्य त्रिंशत्तमो भागस्तत्परः परिकीर्तिताः ॥ तत्परा छतमो भागस्तुटिरित्यभिधी
यते ॥ सूक्ष्मसूच्या ब्रूयन्नेकदलनप्रमाणकालः स्तुटिकालः ॥ बुधेः सहस्रभागो यः सकालः संक्र
मस्य हि ॥ इवी भवति तत्काले त्रैलोक्ये सचराचरं ॥ ब्रह्मापिते न जानाति किंपुनः प्राकृतो जनः ॥ संक्रां

१०५

स्थानयनं यथा ॥ विक्रमार्कस्य शाके तु पंचविंशोत्तरं शतं ॥ १२५ ॥ पातपित्वा भवेत्ताकः सशाकः शाखि
घाहनः ॥ रसाद्रिविश्वो न शके ॥ १२७ ॥ दिनखद्यः २० ७ ॥ नखाष्ट ८०० ॥ हत् ॥ शाब्दः सप्तहत्तशेषो
रव्यादिः संक्रमध्रुवः ॥ अथ ध्रुवे मेघादिप्रतिसंक्रांतिसंक्षेपकाः ॥ गतिविश्वनृपा मेघे खनवा एतां भिन्नो
द्युषे ॥ त्रिसुराः स्वाध्विनिधुने खं रुद्रा विश्वकर्कटे ॥ त्रिगोम्य एतद्युषः सिंह रसो ह्युद्रा गतिस्त्रिधाः ॥
द्विर्नवैकस्तत्त्वायां तु कीटे ध्विर्द्वौ खपंचके ॥ शराः सरार्का धनुषि मृगे तर्काः त्रिपंचखं ॥ भूर्नखाभय
णः कुंभे त्रिर्वस्तुस्त्रिंशतिर्क्षेपे ॥ क्षेपयुक्ते ध्रुवे मेघात्वारारंदाः पक्षा क्रमात् ॥ ॥ रति संक्रांत्या न
यनं ॥ अथ वारमकोरांतरेण संक्रांतिः ॥ दृक्क्षिमे ष संक्रांतिः सवारो घटिका ध्रुवं ॥ तत्र सैव्याः क्षेप
कास्तु सिद्धाः संक्रांतयो वृथात् ॥ क्षेपकाः २१ ५ ॥ एतिमिरेनिरतं च मरे मरुतः सररा रणिभाजवत्ता

वि. ३.

१०६

घटिकाः ॥ रवराचयभा ॥ मणिभा ॥ चयकेः क्रमशोरविसंक्रमणानिवृत्तात् ॥ मेघपर्यन्तं ॥ ६॥ २०॥ मि ॥
मानेषादिशशिषु ॥ मध्येविषुवतीरानेकैर्हृषिदेपुरा ॥ म्र अंकवामगत्या वाराः घटिकाश्चज्ञातव्याः
अर्वाकषोडशनाम्नः ॥ २॥ ५६॥ कगेचषडशीतिस्तु पश्चाद्दानं महत्फलं ॥ अयनेविंशतिः पूर्वामकरेस्क
नाम्नः पश्चात्तुषोडश ॥ पुण्यकालोर्कसंक्रान्ते स्तावान्द्रानजपादिषु ॥ ६॥ २५॥ सिं विंशतिः परा ॥ वर्त
मानेतुलामेषेनाम्नः स्तुभमतोदश ॥ त्रिंशत्करात्रोत्तानंच कर्तव्यमुपरागवदिष्यते ॥ अर्धरात्रमति
क्रम्य २॥ २०॥ कर्कटकेनाम्न ३० मकरेतुदशाधिका ॥ ४०॥ उदगयनेदिवसशतं १०० रासंक्रमतेरविः
॥ तदाद्वितीयेदिवसेस्नानरागादिकारयेत् ॥ अपूर्णे ४॥ ५२॥ तु याम्येषधिश्चतुर्युताजेया ॥ ६४॥ अज
तुल्ययोः षोडशदिवसाः १६ शेषार्धरात्रे चैतदुभौ चरिवसोत्तदा ॥ स्थिरेविषु परं नाम षडशीति ॥

१०६

रिम् ६४८ रुमा सरिनत्रयं । फलदाः ॥ जन्मनि पूर्वापरयोः संक्रान्तिर्दोषकृत् । त्रिषु । नृणां मेधाविषु
वती अं यने मृगकूर्कटाः ॥ विषु च विष्णुपरीषु ॥ १११८ ॥ धनुः भाषु ॥ धनहरणमर्थेनाभं स्थानवत् स्थान
नयकः ॥ रपा सभशीनयोऽप्यमनविष्णुपरीषु ॥ तयः ॥ भा नोः संक्रान्तिनामानि क्र २१४२ । मा० यं २
नृपपूजा ६ संक्रमचक्रस्य फलं विचिंतयेत् मतिमान् एतत्सं ४१६ कुं० ६५५ सी० १११६ । मेक्रमचक्रं
पलमपि वक्ष्यामि शास्त्राक्तं ॥ संक्रान्तिरर्कस्य समस्तानि मिथ्या त्वंच संध्या समये निरुति । सूर्योदयपि ।
विमृजेत् न गता विपत्तिं मध्यं दिनं मस्य विनाशहेतुः ॥ अस्तंगते च स सूर्योदयवृष्टिः सिंसेकं भि
सुनिषु शुभराशिनिवार्यतां ॥ अथ करणारि विचारेण वातनादिकं ॥ सिंहो व्याघ्रो वराहश्च गर्दभो
गज एव च ॥ महिषाश्च भुनश्च व मनोरथ भूकूकटाः ॥ १११ ॥ वीणां पप्रंसि तं रवर्द्रं शास्त्रास्तु नृपं नृणां

वि. ३.

१०७

शूलचक्रांकुशोक्ताचवदिकरणाध्याः ॥ १९ ॥ शीतान्नपायसंसक्तः पीनान्नचफलाबली ॥ आप
श्चनिराहारः अपृपंचकषायकाः ॥ मांसचविषभुक्तिश्च एतत्संक्रमभोजनं ॥ १९ ॥ प्रवालं मोक्तिकं
हमयं जानीला शमराजितं ॥ आयस्ताम्रं परागस्तके चैव यं सीसमेव च ॥ करणाभरणान्येव मुक्ता ये कारदंश
कुतु ॥ १९ ॥ काषायं कर्पटं च तं कुस्मरं कंतुनीलकं ॥ कंथाकोपीनकार्पासनग्नोरोमोद्भवं तथा ॥ इत्येकं
एव स्त्राणि करणस्याङ्गरादिमाः ॥ १९ ॥ चंदनं कुंकुमं भस्मकालागुरुसमृत्तिकाः ॥ गोरोचनं मृगमंद
सिंदूरं हरिचंदनं ॥ हरिद्रांजनमित्युक्तं संक्रमस्य विलेपनं ॥ १९ ॥ जानीचं पकपुं नागमल्लिका मालनी
जपः ॥ केलारं पाटलां भाजं कुटजाश्वादिपुष्पकं ॥ चतुर्व्यदेनं तिलनागयोश्च सप्तारविः संक्रमणं क
रोति ॥ विष्ठां च वार्येव गरा द्वये च सवालदारव्यवणिजे निविष्टः ॥ किंस्तु धनाग्निशकुनार्थिको ल

१०७

या रव्य चोर्ध्वस्थितः संक्रमणैरविम्यात ॥ शयने स्वर्धनाशः स्यादासीने व्याधिपीडितं ॥ तिष्ठन् स्वस्वमवा
प्रातिशब्धं संक्रमतः फलं ॥ पूर्वाण्णकोन नृपती नृदिने शान्द मध्यदिने चाथ विदो पराण्णे ॥ अष्टान्नवाच
स्तमिने प्रदोषापिशाचकान् रात्रिचरान्निशीथे ॥ नटादिकोश्वापररात्रिकाले ममूषकीले पशुपालक
कोश्च ॥ संक्रान्तिरर्कस्य समस्तलिङ्गि ग्राते च संध्यासमये निरुति ॥ बाराहनाशकं तस्यैव तत्तज्ज
भ्रमप्रदीपते ॥ सिंहो नृराज भीतिं स्याद्वाघ्रचापि चतुष्पदी ॥ बाराहं शस्य नाशस्यादरं भद्रस्य नाशनं ॥
कुजरं द्विजनाशस्यान्महिषं शृङ्गनाशकम् ॥ कुकुरं सर्वनाशस्यात्स्थिरवारुणमेव च ॥ उत्तिष्ठन्
हरि बाराहो आसीनो व्याघ्रकुंजरं ॥ शेषशयानस्तरुविः कनिष्ठस्य नाशकम् ॥ आदित्ये चाम्बरुषि
स्यात्सोमवारकनिष्ठकम् ॥ भोमं च कलहः सर्मसा म्येवायु प्रवर्षणः ॥ गंशं च वातिदृष्टि स्यात्शुक्रं

वि. ३.
१०८

वारं जनं वक्र ॥ शानेस्तु सर्वनाशस्यादित्येतद्धारजं फलं ॥ कपालं च यथाश्रुपि कंसास्य कंताप्रभाजनं ॥ र
जतं च सुवर्णं च नृणां वारकलं क्रमात् ॥ मेषसिंहेन्द्रसूक्ष्माग्नाकर्करे निधेयमे ॥ अंगनायां तु ला
यां च नेत्रं त्वाभीनपश्चिमे ॥ वृश्चिके चापवायव्यं मकरचो नरे यदि ॥ कुंभशानं च संक्रान्तिस्तदृक्षेत्
मुखं स्मृतं ॥ अधो दृष्टिस्तथा मंदमध्याच वस्तुनाचना ॥ गेहिण्यादिचतुष्टयं च गणयेत् पुनः पुनः पुनः
॥ ॥ इति संक्रान्तिफलं ॥ ॥ अथ महापातस्य चोत्पत्तिः ॥ व्यतीपातो दधते श्वमहापातस्योत्प
त्तिः ॥ श्रवणांश्चिधनिष्ठादीनां गदेवतमस्तके ॥ मध्यमारविचारेण महापातः स उच्यते ॥ नाग
देवतमाश्लेषामस्तकं प्रथमचरणश्रवणादौ संबध्यते ॥ श्रवणादीनां प्रथमचरणे यदि चंद्रस्या
दित्यर्थः ॥ यद्वा मस्तकं मृगशिरश्चतुर्लोकं चित् ॥ व्यतीपातस्येव धर्तृर्वा ॥ उत्पत्तिश्च मणपतनं सम

१०८

वायाश्चतुर्धा॥ समवायो महापातस्तत्र दानमक्षयं भवति॥ तत्र याजवल्क्यः॥ उत्पत्तौ ह्यष्टौः
उष्टिगुणं कोटिगुणं भ्रमणनाडिकायां तु॥ अर्बुदगुणितं पतने जपदानाद्यक्षयं पाते॥ तन्मानं यथा॥
विंशतिर्द्विषुतोत्पत्तौ॥ २२॥ भ्रमणे कविंशतिः॥ २१॥ पतने दानादयस्तु १००००॥ पाते वे सप्तनाडिकाः॥ ७॥ एवं
६०॥ दंजलको महापातः॥ तत्फलं तु॥ शतमिंदुक्षये दानं १००॥ सहस्रं तु हिने क्षये १०००॥ शतघ्नं तस्य
संक्रांतौ॥ ११०००॥ शतघ्नं विप्रवत्सलः॥ १२००॥ युगादौ तु छतगुणं १२००॥ अयने तु छतारुहं १४००॥ सो
मग्रहं शतघ्नं॥ १५००॥ तच्छतघ्नं रविग्रहं १६००॥ असंख्यं महापातदानवेदविदो विदुः॥ मुख्यदानं॥
एकाशीतिफलं कोस्ये ८१॥ तदर्थं ४०॥ तदर्थं कं २०॥ पात्रं पायससं॥ पूर्णं मध्याज्यैश्च संयुतं॥ सत्तु
न समाप्तं दद्याद्विप्राय दक्षिणं॥ विष्णुप्रीतिकरं भक्त्या पितृप्रीतिकरं तथा॥ ॥ अजीजनद्वीपुरुषं

वि. ३.

१०९

तमोयं श्रीविश्वनाथं श्रुतिकर्ममा न्यः ॥ विश्वप्रकाशाभिधपदूतो तत्र कृतो महापातजनः समार्थः ॥
॥ चकार तत्र श्राद्धं तत्र मपि ग्राह्यं ॥ तत्रादौ तीर्थश्राद्धं ॥ देशं कालं तथा त्मानं द्रव्यं प्रयाजनं ॥ उप
पत्तिमवस्थां च ज्ञात्वा शौचं प्रकल्पयेत् ॥ १ ॥ अशुधा वाथ सुदोषि वाप नारण कामतः ॥ आत्मचिन्तवि
शुद्ध्यर्थं कुर्यात्तीर्थनिषेचनं ॥ २ ॥ श्रद्धां तर्पणं नो यस्य तीर्थस्नाने न तस्य किं ॥ शतशो यजन्नेर्धो तं मरुता भा
उ मिवाशुचि ॥ ३ ॥ शौशनसि ज्ञात पः शौचं तीर्थसेवा श्रुते तथा ॥ सर्वज्ञे नान्यतीर्थानि यदि भावानि र्म
स्तः ॥ ४ ॥ शान्तपूना ध्यानजले रागदोषमिवापहं ॥ यः स्नाति मानसे तीर्थं स पाति परमां गतिं ॥ ५ ॥ न स्नाद्भो म
पु तीर्थेषु मानसेषु च नित्यशः ॥ उभयं घृणियः स्नायात्स पाति परमां गतिं ॥ ६ ॥ अनियता उपावृत्तः संतुष्टा
येन केनचित् ॥ अहंकारविमुक्तो यः स तीर्थफलमश्नुते ॥ ७ ॥ यस्य हस्तो च पादौ च मनश्चैव सकलं संयतं ॥ वि

१०९

विद्यानपश्चकर्त्तिश्च सतीर्थफलमश्नुते ॥ अकोपनो मन्त्रमतिः सत्यगारी दृढग्रनः ॥ आत्मोपमे पो
तेषु सतीर्थफलमश्नुते ॥ ९॥ अश्रद्धानः पापात्मानास्तिको छिन्नसंशयः ॥ इति छिन्नश्च ये ते सतीर्थ
फलभागिनः ॥ १०॥ तीर्थान्यनुसरन्धीरः श्रद्धानः समाहिनः ॥ कृतपापे विमुध्येत किं पुनः श्रद्धा कर्मकृत् ॥ ११॥
नपरीक्ष्यो द्विजस्तीर्थघ्नार्थभोज एव च ॥ सक्तुभिः पित्रानं स्याच्च रुणापायसेन वा ॥ १२॥ कर्त्तव्यमपि नि
र्दिष्टं पिण्याकेन गुडेन वा ॥ श्राद्धं तु न च कर्त्तव्यमघावारुन वर्जितं ॥ १३॥ अकोले प्यथ वा काले तीर्थश्राद्धं च त
र्पणं ॥ अविलंबेन कर्त्तव्यमेव विघ्नं समाचरेत् ॥ १४॥ तीर्थं प्राप्य प्रसंगेन स्नानं तीर्थे समाचरेत् ॥ स्नान
जं फलमाप्नोति तीर्थयात्राश्रयं ननु ॥ १५॥ नृणां पापे कृते तीर्थपापस्य शमनं भवत् ॥ यथा कृत्वा देतीर्थं
भवेच्छ्रद्धात्मनो नृणां ॥ १६॥ बोधशांशं सत्यमते यः परार्थेन गच्छति ॥ अर्थतीर्थफलं तस्य प्रसंगेनापि ग

वि.उ.

११०

उति ॥ १७१ ॥ कुशाप्रति कृतिं कृत्वा तीर्थवारिणि मज्जयेत् ॥ मज्जयेच्च य मुदिश्य सोऽहं भागमाप्नुयात् ॥ १८
तीर्थोपवासः कर्तव्यः सौरकर्म तथा नृभिः ॥ कुरु सेवेन मायां च न क्षौरं पुष्करं तथा ॥ १९ ॥ तीर्थं गत्वा दूर
तो भृविरेव तीर्थं देवतानमस्कृत्य भुवि भूत्वा धत्तदर्भः स्नानाचम्यतीरमागत्य स्नानविधिना स्नान्वाती
रविशुद्धभूमावुपविश्य देवर्षिपितृनर्पणसंध्यावंदनानीकुर्यात् ॥ विषाद्यपद्यगोत्राय शान्दित्यप्रवराय च ॥
अनपत्याय यच्छामि उदकं भीष्मवर्मणे ॥ वसूनामवताराय शान्तनोरात्मजाय च ॥ अर्घ्यं ददामि भीष्माय आ
जन्म ब्रह्मचारिणे ॥ इति भीष्मनर्पणविधाय तीरे उपविश्य कुशावदनामंत्रं संकल्प्या र्घ्यावाहनवर्जितं कुरु
षट् ॥ सतीर्थं श्राद्धं कुर्यात् ॥ धरितोचनसंस्तका विश्वे देवाः ॥ ॥ इति तीर्थश्राद्धं ॥ अथ प्रतिबंधक
श्राद्धं ॥ पृथ्वी जन्महता विप्राः प्रेतभावंगताः कुधा ॥ प्रतिबंधं तिका र्पाणि हंतुस्ते प्रतिबंधकाः ॥ देवादि

११०

वचने ज्ञान्वारेहं वा नु प्रविश्यतां ॥ यावन्तः प्रतिबन्धादीनविमुक्तिं स्वस्य कर्मतः ॥ तेषां श्राद्धं प्रकुर्वीत वि-
मुक्त्यर्थं यथाविधि ॥ आत्मनश्चापु रारोग्यं संतन्यादिविदुः ॥ महानदीतीरे भूमिमुत्तुलिष्य मृत्ति-
काग्रहाणी च मंडलानि कृत्वा न च पत्न्या रावन्तैः कुशोर्वा पुरुषा कृतिं कुर्यात् ॥ चत्वारिंशद्भिः ॥ १४ ॥ शिरःकु-
र्वीत् १० श्रीवां २० उदरः २० उदरं १० भुजो १० अंगुलि ८ लिंगं १० अंशं १० ४० पांशो १० अंगुलीः कुर्यात् ॥ एवं पु-
रुषा कृतिं विधाय शुक्लसूत्रेण संवेष्ट्या सा विरुति ध्यात्वा नारायणे पुश्चार्थं स्नपनं रत्नानां विप्रेत कर्म कुर्या-
त् ॥ कर्ता सदर्भः स्नाना च म्यु प्राणानां यस्याद्येत्यादि संकल्प्य मत्प्रतिष्ठं बंधानां प्रेतत्वं विमुक्तिद्वारा अक्ष-
य्यपुण्यत्वा का वाच्यं रत्नानां कर्म करिष्ये ॥ प्राचीना वीती भूत्या प्रेतस्योपरि वस्त्रमाच्छाद्य सर्वस्य प्र-
तिशो वीति मंत्रमुच्चार्य प्रेतं न दूहाद् दूहि ॥ कुशोपरि दक्षिण शिरसं संस्थप्य नमस्कृतः किंचित्तंडुलांस्त-

वि. ७.
१११

स्त्रीनिक्षिप्येवं त्रिः कृत्वा चित्ताभूमिः सं संस्कृत्य कुशां निक्षिप्य काष्ठे श्रित्तिं कृत्वा प्रेतं न तत्र निध्याय तस्य
नव शरेष्वाज्य बिंदु निनीय । तेषु तद्गन्तान्निक्षिप्य तदक्षिणतो लो किकाग्निं प्रतिष्ठाप्य चतुर्दिक्षु कुशां नि
क्षिप्याग्निः संप्रेतं तं स्त्रीप गिविप्यां पिब्याज्यः संस्कृत्य सुवः समार्ज्य कुशापग्नौ सिद्ध्वा सुवेणाज्य पादा
य प्रेतः सः स्पृश्य परेषु वाः समिति कृत्वा सुवंचाग्नौ सिद्ध्वाग्निमादाय प्रेतस्योरसि मेनमग्नरति निक्षि
प्य सूर्यं ते च क्षुरिति सूर्यं विलोक्य रग्धरे हे निमद्भिः शमयित्वा स्थिति गंगायां निक्षिप्य प्रार्थयेत् । यावद
स्थिमनुष्याणां गंगातोष पुतिष्ठति । तावदूर्ध्वं सरस्वाणि त्रैलोक्ये मरीयते ॥ अमुक गंगामुक शर्म नृप
तिबंधक प्रेतत्व मक्षय्य पुण्यलाका नृग छास्यां स्य जनः शुभं कुर्वति ॥ ततः स्नात्वा च मृतिका स्नान
तिलोदकानि त्रीणि त्रीणि विधाय विंशमेकं रत्ना मां नम्रां विधाय द्वितीये निस्नात्वा कृत नित्य कृतस्तत्तु

१११

कये स्वश्रभायवगां न तस्याश्चाय इयं नारत्वा मां न रद्यात् । ततः तृतीये हि स्नाना कृतक्रियो ब्राह्मणानामे
व्यप्राणा नायम्यतिथिश्च वणांते मुकगोत्रस्यामुकशर्मणोऽस्य पुण्यलोकावाप्त्यर्थं मस्माकं च कल्याणाय स
कल्याणाश्चाहुं करिष्येति संकल्प्य विश्वेदेवेः सह आहुं विधाय कृतानेन ब्राह्मणभोजनात्स केन आहुं न गोत्र
स्य शर्मणः भवतां ब्राह्मणानां वचनात् श्रीविष्णोः प्रसारात् ब्रह्मलोकनिवाससिद्धिरस्तु । कृतेश्राहुं गृही
तिरिक्तमच्छिद्रमस्तु । इत्युक्त्वा । तथा मन्त्रिनिप्रत्युक्तस्तान् विस्मयस्वयं भूजति ॥ ॥ इति प्रतिबंधं प्रतपि
मुक्तिविधिः ॥ अथ रथ्यं जल्यारिकर्म च ॥ पूर्वीक्तमष्टकाश्चाहुं कर्तुं नालं भवेत्तु यः ॥ माघे मास्यसिना
म्यां रथ्यं जलिविधिं चरेत् ॥ उक्तं च वायुपुराणे ॥ निरष्टकस्य पुत्रस्य पितरः आहुं कार्मुका ॥ रथ्यं ज
लिं प्रतीक्षंते ततः शस्त्राव्रजंति तः ॥ अतो रथ्यं जलिं कुर्यात्पितृणां तृप्तिकाम्यया ॥ निस्तीर्थनिर्गयोनिः

वि. ३.

११२

त्वानि श्राद्धस्तारये सित् निति । प्रयोगः । पशुकरादिनाथ कृष्ण सप्तम्यां कृतनियमोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य कृत
होमोन्वाधानं कुर्यात् ॥ प्राणानापम्यतिथिश्च वृणोते पितृणां विष्णु लोक प्राप्ति का मनपाद ध्वंजलि
कर्म करिष्ये ॥ तत्रा एकाग्निः प्रधानदेवतास्त्रि एकदं गदेवता रधि मये न हत्येन रध्म तं त्रेण श्वो यश्ये ॥
सां गारत्यादि पठित्वा विष्णु रमात्य पउ पस्पश्यत तो एम्यो प्रातः कृत कर्तव्यो मध्याह्ने अग्निं प्रतिष्ठाप्या
ष्टकाये जुष्टं निर्वपामीति रधि मुष्टीः पंच गृहीत्वा दक्षिणा प्रागग्रैर्दक्षै रग्निं परिस्तीर्योत्तरेणाग्निं षट्पा
त्राणि प्रसुक्ताज्य समंततं तृस्त्री परिषिञ्चा धारोते स्वांजलिं सुग्वत्सं स्फुत्वा वरान क्रमेण रधि गृही
त्वा प्राची नावीनी पितृतीर्थं नजु ऊयात् ॥ योजनः प्रतिनंदंति रात्रिं धेनुमिवायतीम् ॥ संवत्सर
स्य या पत्नी सानो अस्तु स मंगली स्यात् ॥ समंगत्ये संवत्सर पत्न्ये अष्टकाये स्वधारदे नमः ॥ ७

११२

नरवराय ॥ अग्नये स्वाहा ॥ पुनरवराय पितृभ्यः स्वधानमः स्वाहा ॥ २ ॥ पितामहेभ्यः स्वधानमः स्वाहा
॥ ४ ॥ प्रपितामहेभ्यः ॥ ५ ॥ मातृभ्यः ॥ ६ ॥ पितामहीभ्यः ॥ ७ ॥ प्रपितामहीभ्यः ॥ ८ ॥ मातामरुभ्यः सपत्नीकेभ्यः ॥ ९ ॥
मातुः पितामहेभ्यः सपत्नी ॥ १० ॥ मातुः प्रपितामहेभ्यः सपत्नीकेभ्यः ११ ॥ ३ पवीतीभूत्वा पुरुरवा माद्र
व माद्रसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा ॥ १२ ॥ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा ॥ १३ ॥ इति रभात्रयो रशा ऊ
तीर्त्वा समिस्तं न हने ऊत्वा जयादियस्तान् राष्ट्रभृतीनां ज्ञातादीन् ऊत्वा रयीं परिधीनं कृत्वा दिवि
धाय तूष्णीं परिषेवनांतं ब्रह्माणं विसृजेत् ॥ द्वितीयं हि संकल्प्य श्राद्धं कुर्यात् ॥ ॥ अजीजनदिति विश्वप्रसा
दामिध पठन्तो तत्कृतान् तुरध्वं जलिकर्म पूर्णं समाप्तं ॥ ॥ अथ शान्तिकं पारिकं च ॥ अथ शान्तिकं प
ष्टिकानि यानि कानि चिदाह ॥ अथ गवतापस्नेबस्तत्राहिताग्निः श्रातस्मोर्त्वाद्वाद्वा र्जनाय गतः स चियारीत्

वि०३

११२

धनदानासाधनेभ्यो लब्धमानः। सणं स्थित्वा जपेत्। अनन्तमिव ते दृशेभूया संवल्लमिव ते दृशेभूया संवि-
त्तमिव ते दृशेभूया समाशो व ते दृशेभूया संश्रुतं ते दृशेभूया सं। स सं स्वदंतु दिशो महीः समाधा वंतु मूर्धनाः।
सर्वकामा अभिषंतु मा प्रिया अभिरक्षंतु मा प्रियाः॥ यशोप्सि यशो हंत्यपि भूया समस्यो॥ ५॥ त्वयीति सप्तम्यो-
त्तनदातृ नाम निर्दिशेत्। असाविति स्वनाम। न तोषेत्। एवं कृते धनप्राप्तिर्भवतीति षोडशकं। अथ यदित्थं
तृप्ता भूयाः स्युर्दंतं तं मंको विसृज्य मृश्य। अंको न्यंकावभितोरथं यो ध्वा तं वा ता प्रमनु संचरं नो दूरे कृतिं रिंदि-
या वा न्यत त्रीने नो ग्नयः पप्रयः पारयंतु। इति तस्य चक्रं अभिमृश्य। अध्वना मध्वयते स्वस्ति मा संप्रपा-
रय॥ इति तमारुह्य। अयं वा मश्विनारया मादुःखं मा सुखं रिषत्। अरिष्टः स्वस्ति गच्छतु। विघ्नमृत नायतः।
इति प्रार्थना गच्छेद्दंतं कृते रथत्वा भो भवतीति षोडशकं॥ अथ यदित्थं तस्मात्प्राप्तुयाद रवंत इति तमारुह्य। अभ्यर्च्य
ह्योस्य

११३

योसि नरोऽस्यर्वासि सप्तिरसिवाज्यसि रूपासि नृमणा असि यदुर्गमा स्यादित्यानां पत्वाच्चिह्नि ॥ रत्ननि
मं त्र्यप्राची गच्छेद्वं कृतः ॥ श्वरद्विर्भवतीति पौष्टिकं ॥ अथ यदित स्मात् प्राप्नुयारि संतर्हित मारुत्य ॥ रु
स्ति यश समसि हस्ति यश स्याभ्या संवत् कालविहि ॥ श्रियं मा भिवर ॥ इन्द्रस्यत्वा वज्रेणा विनिर्धायमा ॥
रति जपेर साविति दातु नाम गृण्णाति यथा कृतं हस्ति संसृष्टिर्भवतीति पौष्टिकं ॥ अथ यदिक्रूण मादि शति
स्मार्ताग्नि माधा यवा मकरेण सरं उं छत्र मादा यनिष्ठ र्गौर संसृष्ट पष्टमि श्रितान् फली करणा मुष्टी नादा
य ॥ अवजिह्व कनिजिह्व काववत्वा हविषा यजासि ॥ नत्सत्यं यदहं ब्रवीम्यधरो मर सो वदात्स्वाहा ॥ इति
सरं उं छत्रं वा मन करण ऊत्वा ॥ आते वाच मा स्यादर आ मन स्या हं हृदया रधि ॥ यत्र यत्र रे वा इति न हि ना
नां न आदरे ॥ नत्सत्यं यदहं ब्रवीम्यधरो मत्सद्य सासा ॥ इति रक्षिणं करण जुहुयात् फली करणान सा

वि. ३.

१९४

वितिक्रणरातनामगृणीपाद्याहतीर्कत्वाशेषं समापयेदण्यवसारं कुर्यादेवं कृते कृणुतिर्भवती
तिशान्तिकं ॥ अथ यदि कृणुरोधनदोषा स्वस्मे कृद्येतर्हितमभिनिमिश्रय ॥ यात एषाररा ह्यात नर्मध्या
योर्मध्रस्यनाशनी ॥ तो देवाग्रतचारिणा विनयेन सुमेधसः ॥ यत्त एतन्मुखे मत ॥ रराद यदि च विध्य
सि ॥ चित्ते कोधनयामसि ॥ गर्भमश्वतर्थाश्च ॥ इति द्वाभ्यां नमभिर्मंत्रये देवं कृते स प्रसन्नो भवतीति शा
निकं ॥ अथ यदि स्वस्त्रियां परसंसर्गपरिहर्तुमिच्छेत्तर्हि स्थूलाकारिना जीवचूर्णं प्रकृता पास्तस्यापो नो
पयेत् ॥ अवर्ज्यामिव धन्वनो हरो मम्युत नोति मे ॥ इति यास्ये फले गमयेभ्यः पुरुषेभ्यो न्यत्र मत् ॥ इति
तः कपिला मूत्रेण शालये देवं कृते सति निश्चितो भवतीति शान्तिकं ॥ अथ यदि पण्येन लाभमिच्छेदग्नि
मतिष्ठाप्याग्निं शुखांते एषाररा वदानमाज्यं गृहीत्वा यदहं धनं न प्रवणं ॥ श्वरामिधनेन देवा धनमिच्छ

१९४

मानः॥ नमिन्मो मोरुचमारुध्यत्वग्निरिंद्रो बहस्पतिश्च स्वाहा ॥ अग्नये शय बहस्पतये इदं. ततः स्विष्ट
कृतं कृत्वा शेषं समापयेद्वं कृतं पण्यवृद्धिः स्यादिति पौष्टिकं ॥ अथ परिकथ्य त्सभास्करथ्यास्करुहं पु
न्यात्मानं रं वदयेत्तर्हि जीवगांश्च स्वमृजमाना यस्वपंतं तं परित्वा गिरं रमिह नारिभ्राजः परिष्कृतः ॥ परिसं
भ्यां ज्ञातिभ्येभिः परिषीतः द्रव्यमिति ॥ शश्वत्परिकुपितेन संक्रामेणा विडिदा ॥ उत्तेन परिशीतांति परि
शीतोऽस्युत्तन ॥ इति ऋग्वेदप्रसव्यं परिषिंचेद्वं कृतं सविमुत्सो भवतीति शान्तिकं ॥ अथ परिदासाद
यः पत्न्या यरं स्तर्हि चतुः पथेऽग्निं प्रतिष्ठाप्याग्निमुत्खांते दर्भेण वा न्यग्नयेष्टाविंशतिं कृत्वा च तस्मिन् आ
ज्या ऊती श्वतुरवदानेन जुहुयात् ॥ आवर्तनवर्तय निनिवर्तनवर्तयें इन्द्रावर्त ॥ अथ श्वतस्त्रः परिदा
स्तानि रावर्तय स्वाहा ॥ आवर्तनाये शय इदं ॥ आवर्तने निवर्तन ॥ आवर्तन निवर्तनाये स्वाहा ॥ आवर्तना

वि. ३.

११५

नयश्च. १५॥ अतुयोहरतु कयो निवर्तो न्यवीवधत् ॥ रंशमपरिकोशो वः परिकोशतु सर्वतस्याहा ॥ ऐंशम
निवर्तोयेरं. ३॥ यदि मामतिमन्याहा अदेवादेव चत्तरं ॥ रंशः पाशेन सिक्ता छोमस्य मिदृशमानया स्वाहा ॥ रंश
येरं. ४॥ इति कृत्वा शेषं समापयेदेवं कृत्वा सादयो निवर्तन इति पौष्टिकं ॥ अथ यदि वृक्षारय तस्मात्फलं
नियतं निपरिकाकादयो मरुत्फलं वा तेषु यद्यन आश्रयं विदुः पातः स्यात्तर्हि तं देहं जले न क्षालयेत् ॥ यदि
वृक्षाद्यं तर्हि रिक्तात्फलं मंथ्य पक्षत उषापुरे च यत्रास्य क्षतं तु वं यत्र वा स आपो बाधं तोनिर्कृतिं पराचेः ॥
यपक्षिणः पतयंति विभ्यतो निर्कृतिः सह तेषां शिवे न शिमे तने जसो रं तु वं सादि यो नु मा बृहत्तो अं न
रिक्तादयोः स्तोकोभ्य पृथग्विवन ॥ समहं द्विषेण मनसा ह मा गन्त्रस्य सा सं पृथानः स्फुक्ता कृतेन
इति त्रिभिरेवं कृते दोषज्ञानि श्च इति शान्तिकं ॥ अथ यदि गृहस्थृणां पुकुरांदरे समग्रैव संशुक्रम

११५

यद्वापुर्निमित्तं पश्येत्तर्हि दर्शयित्वा बहिः प्रतिष्ठाप्याग्निमुखात्ते इमं मे तत्त्वापामित्वेनोअग्ने मत्सुनोअग्ने
त्वमुग्नेअयासिप्रजापतेव्याहतीश्वेतिदशाज्याऊनीकृत्वाजयादिब्रह्मविसर्जनात्तु कुर्यादेवंकृतो
षशान्तिः स्यादिति शान्तिकं ॥ अथ यदि वंशो निरंतरं मरणवाचा स्यात्तर्हि श्मशानं गत्वा श्मशानं दक्षिण
प्रदेशे निदध्यात् ॥ इमं जीवेभ्यः परिविंद्यामिमं शात्युगार परा अर्थं मृतं ॥ शतं जीवंतु शरदः पुरुचीति
शमृत्युं दधतां पर्वतेन ॥ इति मंत्रेणैवं कृतं बंधुवृद्धिर्भवतीति शान्तिकं ॥ ॥ अजीत नृत्पुंशो तमा
यं श्रीविश्वनाथं श्रुतिकर्ममाप्तः ॥ विश्वप्रकाशमिध पठन्तो तत्कृता वयः शान्तिकपोष्टिकानि ॥ अ
थ हि कर्मविविच्यते ॥ अथ हि तेषां पूर्वोक्तसकलकर्मभ्यामिदं निरूपयति समाप्त्यवसरे संगत्य रूपं क
र्मसकलपापप्रणाशनं नित्यकर्तव्यं पुरुषोत्तमार्चनविधानं प्रतिपाद्यते ॥ उक्तं च ॥ अहरहः पुरुषोत्त

वि. ३.

३३६

मपूजनं सकल पापविमोचसाधनं कविधिये रचयन्ति मनीषिणः पुनरिमेन भवंति हि कर्मसः ॥ अथ
दिनस्य पंचमे भागे गृहस्थे शानदिग्रभागे देवगृहे न्यस्मिन् प्रदेशे वा स्थितिले प्रतिमायां वा भगवंतं पुरु-
षोत्तमं पूजयेत् ॥ तत्र क्रमः ॥ प्राङ्मुख उपविश्य कुशासनं धत्तदर्भः प्राणानायम्य देशकालौ प्रोच्य
भगवतः पुरुषोत्तमस्य प्रीतये पुरुषोत्तमपूजां करिष्ये ॥ इति संकल्प्य स्थितिले प्रतिमायां वा प्रणवे
न पुष्पांजलिं दत्वा स्ववर्णरजतनाम्रपात्राणामभ्यतमं तीर्थोदकमापूर्य्य पुष्पाणि निक्षिप्य गृहीत्वोष्ण-
घोषविशेषस्थाप्य महापुरुषमावाहयेत् ॥ ॐ भूः पुरुषमावाहयामि चतुर्भिरवाद्यापातु भगवान् म-
हापुरुषः सपुत्रः सायुधः सपरिवारः सपत्नीकः सबाहुन इति स्थाप्य प्रणवमुच्चार्य भगवते इदमास-
नमो नमो पविशतु महापुरुष इत्यासनं दत्वा सावित्र्यां स्वमणिमंजलं पूरयित्वा तये वनिमंजपात्र

११६

मोपि तियावच्छासधारणसूर्यापदर्शयित्वा तज्जलं किंचित्पात्रांतरे गृहीत्वा देते पितृथा संस्कृत्य
नेन जलेन चरणेषु विभ्रमिति पादौ दत्त्वा पुनरपि पात्रांतरे तथा कृत्वा विष्णुमुखा इत्यर्घं दत्त्वा व्याहृति
मिर्निमात्य मपकृष्य मधुवाता रतिमधुपर्कं दत्त्वा अग्न्यः संभृत इति पंचामृतैः संस्नाप्य गोउशर्चन
सूक्तेन भृङ्गोदकेन स्नापयित्वा मुग्धा निरद्भिः केशवादि द्वादशैर्नामभिः नर्पयित्वा शोषोदकेन ॐ
भृभुवः स्वरोमिति देवं परिषिच्य विष्णोरग्राहमिति वस्त्रेण देवं परिमृज्य विष्णोर्नैकमिति पीतवास
सी परिधापोषवे श्यमस्तोषवीतमिन्नुपवीतं दत्त्वा प्रतद्विष्णुरित्याभरणानि रदं विष्णुरिति गंधं नदि
स्मारित्तिपुष्पाणि अन्मज्जानमिति तुलसीमिरावती त्वक्षताम् १ रुद्रि २ हरंतमिति धूपं १ साविः
आदीपं दत्त्वा ततो देवस्य पुरतो मंडलं विधाय नैवेद्यमानीय गायत्र्या प्रोक्ष्य धेनुमुद्रया मृती कृत्य

वि. ३.

११७

देवस्य त्वेति निरुच्य भगवन्ने महापुरुषाय पुरुषोत्तमरूपायेदं हविर्निवेदयामाति निवेद्य प्राणारिमुद्राः
प्रदर्शयेत् । तद्यथा तर्जनी मध्यमाभ्यांगुष्ठैः संहतांग्रेः प्राणायः स्वाहा ॥ मध्यमानामिकांगुष्ठेरयाना
यः अनामिकाकनिष्ठिकांगुष्ठेरयानायः अनामिकाकनिष्ठिकांगुष्ठेर्व्यानायः कनिष्ठातर्जन्यांगुष्ठेरुहाना
यः सर्वांगुल्यंग्रेः समानाय स्वाहा ॥ इति कृत्वा देवं भुक्तवन्तं परिभाष्यांगुष्ठमात्र इति हस्तप्रक्षालनं ।
पुनराचमनं चरत्वा अणोग्णीयानिति तांबूलादिराजोपचारान्दत्त्वा केशवादिविह्वलशुष्पाणि सम
र्प्य त्रीणि परेति पुष्पांजलिं दत्त्वा सुवर्णं घर्मोत्तुवा केन योरगणिकैः स्वकृतेः परकृतेः च स्तुत्वा शंखोद
केन देवं त्रिभिर्भूमयित्वा शेषं जलं शिरसि धृत्वा शंखपूजां विधाय संहारमुद्रां विधाय व्याहृतिमि
ह्मं देवे देवमुद्रास्य निर्मात्य शेषं विष्वक्सेना परत्वा नेवेद्यभागं चरत्वा स्वयं देवस्य निर्मात्य शिरसि धृ

११७

त्वानेवेद्यमुपश्रुत्याहर्निशं श्रवणकीर्तनरसिकः स न्युण्यश्रवणकीर्तनं पुरुषोत्तमं स्मरन् कृत-
कृत्यो विहरेत् ॥ ॥ अजीजनद्विपुरुषोत्तमो मयं श्रीविश्वनाथं श्रुतिकर्मभान्यः ॥ विश्वप्रकाशः
विधपठतौ तत्कृतमियं श्रीपुरुषोत्तमार्चा ॥ ॥ विचार्य नानासु निपुंगवानां मतानि संश्लोच्य सु-
पठतींश्च ॥ कृतमया पठति रत्नसंतो विचारयंतु प्रसभं मनीषिणः ॥ १ ॥ आपस्तंबमुने मतप्रणयि-
नी सम्यक्रमश्चाधिनी सिद्धांतैर्बहुसंशया न्विानुरतीस्वरं हरं त्यागमेः ॥ मंत्रौघैर्बहुजीवनी च पृथु-
ला लघ्वी विचारादिभिः जीयात्कर्मपथीनचित्तलक्षिता सेयं सदा पठती ॥ २ ॥ आकाशांबरकृत्ति-
का हि मग्नमिषुक्तैर्विशोधाभिधेव बर्हि मनमार्गश्च क्लृप्तवमी सोम्यंगनेवासरे ॥ पूर्णी श्रीपुरुषोत्त-
मार्चतनया श्रीविश्वनाथेन वै प्रीत्यैर्विष्णुपराब्जयोरितिकृता सत्यवृत्तिः कल्पतां ॥ ॥ ५५ ॥

वि. ३. अजीजनछीपुरुषोत्तमोपंश्रीविश्वनाथंश्रुतिकर्ममान्यः॥विश्वप्रकाशमिधपट्टतिस्तत्पितामहः
११८ श्रीतिकरीसमाप्ता॥ ॥रतिउत्तरखंडःसंपूर्ण॥ शुभं॥ शके १७७० कीलकनामसंचत्सरेषोष
कृष्ण४४भयुवासरेतद्दिनेसमाप्तंइहंस्तकंशिवज्येउपनामकमोरेश्वरेणलिखितं॥ ॥४५

www.vallabhacharya.org

